

Основи, 1998. - 392 с.

19. Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву / М.Д. Шаргородский. - М.: Гос. изд-во юридической литературы, 1958. - 238 с.

20. Энциклопедический словарь / [под ред. С.Г. Рябова, З.И. Тимошенко.] - 8-е изд. - М.: Просвещение, 1985. - 625 с.

21. Ягунов Д.В. Пенітенціарна система України:

історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: [монографія] / Дмитро Вікторович Ягунов. - Черкаси: Видавництво Ю.А. Чабаненко, 2008. - 342 с.

Грищенко О.А.

*кандидат юридичних наук
доцент кафедри кримінального права
та кримінології*

Надійшла до редакції: 09.11.2013

УДК 343.85:343.54

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ СТАТЕВИМ ЗЛОЧИНАМ

Журавльов А. Ю.

Злочини проти статевої недоторканності й статевої свободи особи залишаються на лідируючих позиціях по кількості вчинення в загальній кількості насильницьких злочинів проти особи, їх вчинення викликає значний резонанс у суспільстві, а розслідування завжди пов'язано з певними труднощами. Одним зі шляхів вирішення проблем розслідування зазначених злочинів є розробка дієвого механізму раннього виявлення причин та умов вчинення статевого злочинів і прийняття заходів щодо запобігання.

У різні часові періоди теоретичним дослідженням насильницьких злочинів проти особи, зокрема й статевого, займалися вітчизняні й зарубіжні вчені: С.М. Абельцев, Ю.М. Антонян, Р.О. Базаров, А.І. Бойцов, В.О. Василевич, А.В. Варданян, Л.Д. Гаухман, В.О. Глушков, В.В. Голіна, І.Н. Даньшин, О.М. Костенко, Н.К. Котова, В.М. Кудрявцев, Р.О. Леввертова, В.В. Лунєєв, М.О. Ткаченко, О.Є. Михайлов, М.І. Панов, Е.П. Побігайло, Н.Х. Сафіуллін, Л.В. Сердюк, В.І. Сімонов, В.В. Тіщенко, Н.В. Яницька та інші автори.

Метою статті є розгляд особливостей запобігання статеви́м злочинам.

Серед завдань, які вирішуються органами внутрішніх справ при здійсненні ОРД, першочерговим є своєчасне запобігання злочинам, їх швидке й повне розкриття. Так, стаття 1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" визначає таке завдання ОРД: "...пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України з метою припинення правопорушень..." [7]. Крім того, у ст. 2 Закону України "Про міліцію" зазначено, що одним з основних завдань міліції є запобігання й припинення правопорушень [6].

Важливе місце у вирішенні цього завдання належить підрозділам карного розшуку. Це пояснюється тим, що особливістю діяльності цих підрозділів із запобігання злочинам є те, що вони використовують спеціальні (негласні) сили, засоби й методи, які ефективно застосовуються у виявленні причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також осіб, схильних до вчинення злочинів, та осіб, які готують або замислюють їх учинення.

Як свідчить практика боротьби зі злочинністю, оперативні підрозділи виявляють, нейтралізують причини та умови вчинення злочинів шляхом застосування сукупності різних попереджувальних заходів [1, 46-55; 2, 2-6; 3, 36-40; 4, 144-148; 8, 166]. У правовій літературі ці заходи поділяються на два види: загальні (соціальні); спеціальні (кримінологічні).

До загальних заходів запобігання злочинам належать всі заходи держави, спрямовані на розвиток такої організації суспільного життя, яка протистоїть злочинності. Це заходи економічного, соціально-психологічного,

правового, культурно-виховного, ідеологічного та організаційно-управлінського характеру. Усі вони мають на меті підвищення добробуту людей, виховання належного культурного, ідейного й морально-психологічного рівня.

Спеціальні заходи запобігання злочинності є цілеспрямованою діяльністю з усунення безпосередньо криміногенних факторів (тобто таких, що породжують або сприяють злочинності), як у площині морального формування особистості, так і в площині ситуаційних обставин, які можуть сприяти вчиненню конкретних злочинів. Ці заходи застосовуються державними органами в боротьбі саме зі злочинністю, в якій провідну роль відіграють органи внутрішніх справ.

Практика боротьби зі злочинністю, ґрунтуючись на законодавстві та результатах спеціальних теоретичних досліджень, визначила чітку, науково обґрунтовану систему організаційно-тактичних форм запобігання вчиненню злочинів апаратами карного розшуку:

виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, і застосування заходів щодо їх усунення (нейтралізації);

виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, і життя до них заходів з метою недопущення правопорушень;

запобігання злочинам, вчинення яких задумується та готується, і припинення злочинів на стадії замаху.

Проблеми запобігання злочинам, пов'язаним зі сексуальним насильством, зумовлені складністю отримання інформації про насильницькі дії сексуального характеру, що готуються або вчинені.

Причина тому - природна скритність злочинців, які не прагнуть оприлюднити свої задуми й тим більше вчинені злочини, а також неповідомлення про те, що сталося, потерпілими, які керуються при цьому різними мотивами (наприклад, страх оприлюднення різних інтимних фактів, почуття власної провини тощо).

До вчинення злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, призводить неефективність ужитих профілактичних заходів, наявні недоліки в діяльності ОВС, пов'язані з фактами несвоечасного виявлення зазначеної категорії злочинів та інших злочинів, тощо.

Особливу занепокоєність викликають статистичні дані, які свідчать про збільшення випадків вчинення статевого злочинів щодо дітей.

Обставинами, що сприяють вчиненню сексуальних злочинів стосовно дітей, насамперед є неналежний нагляд за ними з боку батьків. Більшість статевого злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, вчинених щодо дітей, а саме 84 %, було вчинено стосовно хлопчиків і дівчаток молодшого та шкільного віку (від 4 до 10 років) унаслідок того, що батьки залишали їх без нагляду гратися на вулиці, не супроводжували до дитячих садків

і шкіл. Це використовували злочинці для заманювання дітей під різними приводами в безлюдні місця, де й вчиняли злочини.

Отже, необхідно поліпшувати профілактичну роботу в освітніх закладах, постійно роз'яснюючи дітям правила поведінки на вулиці й в інших місцях. На батьківських зборах вихователі й викладачі повинні вказувати на неприпустимість зазначених обставин, які можуть призвести до вчинення злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, стосовно дітей.

Необхідно приділяти належну увагу цьому питанню також у засобах масової інформації, зокрема висвітлювати на телебаченні. На нашу думку, повинні створюватися спеціальні телевізійні програми, в яких працівники системи освіти, ОВС та інших державних установ проводимуть роз'яснювальну роботу не тільки для дітей, а й для дорослих.

Специфіка й труднощі запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством, зумовлюються також тим, що причини статевих злочинів мають, як правило, суто інтимний характер, не охоплюються свідомістю суб'єкта й недостатньо контролюються ним. Вони пов'язані з найтоншими переживаннями, міжособистісними відносинами, внутрішній зміст яких не завжди очевидний.

Тому великого значення набуває приділення максимальної уваги до людини. Розуміння складності й суперечливості суб'єктивного світу людини, розширення можливостей реалізації особистісних потреб і інтересів (наприклад, самоствердження) у різних сферах життєдіяльності людини, надання психологічної, психотерапевтичної допомоги здійснюється в поєднанні з підвищенням ефективності виховної роботи.

Не менш важливим є моральне, зокрема статеve виховання, передусім у ранньому віці. У цей період підлітки намагаються досягти необмеженої самостійності, виявляють підвищену зацікавленість до питань шлюбу, кохання, інтимних стосунків між чоловіком і жінкою, легко піддаються негативному впливу, схильні до наслідування вчинків. Не маючи життєвого досвіду, підлітки не завжди правильно можуть оцінити свої дії та вчинки, а також поведінку інших людей. Моральне виховання має належним чином орієнтувати молодих людей у сфері сексуального спілкування. Проте в моральному вихованні молоді (у сім'ї, школі тощо) спостерігається чимало недоліків і хиб.

У кожному дошкільному чи навчальному закладі необхідна наявність психолога, який ще на ранньому етапі розвитку особистості може виявити будь-які психічні, сексуальні відхилення, що дозволить вчасно вжити необхідних заходів. Розроблення спеціальних методик і програм з навчання вихователів і педагогів прийомам і способам статевого виховання, як у дошкільних, так і в навчальних закладах, дозволить правильно планувати роботу з прищеплювання підростаючому поколінню морально-етичних засад.

Також у деяких сім'ях складається ненормальна обстановка. Дорослі члени сім'ї пиячать, бешкетують, не приховують від дітей інтимних стосунків. Батьки, опікуни, близькі родичі інколи не реагують на відсутність у дітей почуття сорому, прояви грубощів, цинізму, підвищеної сексуальної зацікавленості. Це сприяє тому, що деякі з них підпадають впливу п'яниць, розпусників, не викритих статевих злочинців. Як наслідок - у деяких молодих людей складаються викривлені погляди на

статеve життя, інтимні стосунки між чоловіком і жінкою.

Утримувачі притонів і звідники згубно впливають на морально нестійких громадян, особливо неповнолітніх, які інколи стають їх відвідувачами. Усе це шкідливо позначається на формуванні належної моралі в молодого покоління.

Як було зазначено, недостатня увага профілактиці сексуальних злочинів приділяється в засобах масової інформації, в яких необхідно роз'яснювати населенню, які особи можуть вчиняти злочини, пов'язані зі сексуальним насильством. До них належать не лише ті, хто був засуджений за статеві злочини, звільнився з місць позбавлення волі. Потребують певної уваги й особи, які виявляють підозрілу цікавість до малолітніх хлопчиків чи дівчаток, а також ті, які не притягувалися до кримінальної відповідальності за сексуальні злочини у зв'язку з відсутністю скарг потерпілих.

Окремо необхідно виділити й групу осіб із психічними аномаліями. Важливо знати про наявність у них сексуальних відхилень, для чого потрібні консультації психіатрів.

У рамках загальної профілактики її соціальний аспект передбачає:

правильне статеve виховання, що має бути спрямоване на ознайомлення дітей зі статевими відмінностями. Як правило, у дошкільних закладах основні колективні ігри проводяться без урахування статі дітей;

прищеплювання навичок до спілкування з однолітками (зокрема гетеросексуального). З кожним роком навчання повинно ускладнюватися, охоплювати нові аспекти взаємин між людьми та прищеплювати почуття любові й поваги до представників протилежної статі;

запобігання розтлінню дітей і підлітків (зокрема важливо, наприклад, виключити доступ до порнографічної літератури й відеопродукції).

У літературі неодноразово зверталася увага на криміногенну роль несприятливого сімейного виховання у формуванні мотивації й механізмів насильницьких статевих злочинів. Зрозуміло, що такі негативні моменти, передусім емоційні, виявити дуже важко, а іноді й неможливо, тим більше, що втручання в справи родини завжди має бути винятково коректним і тактовним. Але якщо такі негативні факти стають відомі, родині повинна надаватися психологічна, педагогічна допомога.

Необхідно звернути увагу на загальнопрофілактичну роль судових процесів у провадженнях про злочини, пов'язані зі сексуальним насильством. На нашу думку, під час судового розгляду, суд зобов'язаний встановити негативні сторони поведінки інших осіб, крім обвинувачених, котрі своїми діями сприяли вчиненню таких злочинів. Деякі матеріали про подібні судові процеси без розголошення подробиць можуть публікуватися в пресі.

Вважаємо за доцільне звернути увагу ще на один важливий аспект запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством. Відповідна попереджувальна робота буде недостатньо ефективною, якщо широко не використовувати матеріали сексологічних і сексопатологічних досліджень, що в нашій країні розвиваються повільно. Вивчати "нормальну" сексуальну поведінку слід поступово, головним чином через дослідження аномалій і варіацій, що зустрічаються в клінічній практиці й побуті. Однак психіатрична клініка при всьому її величезному значенні не може бути головним і єдиним джерелом теоретичної сексології, її багата й складна феноменологія, де один випадок відрізняється від іншого, важко піддається узагальненню. Психіатричні класифікації та

типології, засновані на зовнішніх симптомах, самі мають потребу в теоретичному обґрунтуванні, що виходить з певних біологічних і психологічних закономірностей.

Стосовно злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, запобігання може бути визначено як діяльність ОВС, що має конкретну мету - використання сил, засобів і методів для виявлення осіб, які мають намір вчинити насильницькі злочини сексуального характеру, забезпечення безпеки потенційних жертв і створення умов, що виключають реалізацію злочинних намірів.

Ретельний аналіз відомостей щодо обставин вчинення кожного статевого злочину, суб'єкта злочину, потерпілих дозволяє робити обґрунтовані висновки про умови, що сприяють цим злочинам, і впроваджувати конкретні заходи для їх усунення та нейтралізації.

Вивчення окремих типів сексуальних злочинців показало, що їх представники відрізняються певним набором психологічних рис і специфікою мотивів злочинних дій. Отже, при виявленні таких злочинів, отриманні необхідних відомостей з показань потерпілих і свідків, при огляді місця події та з інших джерел можна скласти психологічний портрет злочинця, його зразкову модель. Ці матеріали можуть бути базою для побудови й перевірки слідчих версій, визначення тактики допитів і інших слідчих (розшукових) дій.

Нині працівники карного розшуку та слідства іноді вдаються до допомоги психологів і психіатрів, але, як показують результати дослідження, лише епізодично. На нашу думку, активна участь спеціалістів цієї галузі знань принесла б велику користь у розслідуванні кримінальних проваджень про тяжкі злочини, пов'язані зі сексуальним насильством.

Література

1. Антонов-Романовский Г.В. Проблемы криминоло-

гического изучения изнасилований / Г.В. Антонов-Романовский // Вопросы борьбы с преступностью. - Вып. 34. - М., 1981. - С. 46-55.

2. Иващенко А.Е. и др. Методология правового исследования насилия / А.Е. Иващенко, А.И. Марченко // Социально-правовые проблемы борьбы с насилием. - Омск, 1996. - С. 2-6.

3. Ильяшенко А.Н. Насильственные преступления в отношении женщин: состояние, причины, предупреждение / А.Н. Ильяшенко // Российский следователь. - 2001. - № 1. - С. 36-40.

4. Комиссаров В.И. Объективные и субъективные факторы в общих положениях методики расследования преступлений против нравственности / В.И. Комиссаров // Методика расследования преступлений (общие положения). - Одесса, 1976. - С. 144-148.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141; Офіційний вісник України. - 2010. - № 72/1 Спец. вип. - С. 15. - Ст. 2598.

6. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради. - 1991. - № 4. - Ст. 20.

7. Про оперативну-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

8. Мадьюгин Г.Н., Шубин Ю.Л. Расследование и предупреждение изнасилований / Ю.Л. Шубин. - М., 1970. - 190 с.

Журавльов А.Ю.

доцент кафедри криміналістики

Національного університету

"Одеська юридична академія"

кандидат юридичних наук

Надійшла до редакції: 22.11.2013

УДК 343.8

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Загороднюк С. О.

За деяких обставин діяння за своїми зовнішніми рисами, особливо за заподіяною шкодою, схожі на злочинні, проте насправді не є суспільно небезпечними й протиправними, а навіть - суспільно корисними. Такі діяння передбачені розділом VIII Загальної частини Кримінального Кодексу України як обставини, що виключають злочинність діяння [2]. Виділення таких обставин в окремий розділ чинного Кримінального Кодексу зумовлене тим, що діяння, вчинені за таких обставин, не тільки не представляють суспільної небезпеки, а є суспільно корисними. Тому дії, які позбавлені суспільної небезпеки, які хоч і заподіюють шкоду охоронюваним Законом суспільним відносинам, не визнаються злочинними. Діяння, передбачені окремим розділом Кримінального Кодексу України, виступають ефективним засобом попередження суспільно небезпечної поведінки й, особливо, її злочинних проявів, оскільки вони дисципліновано діють на тих громадян, які здатні порушити суспільні відносини. Такі діяння спрямовані на виховання людей у дусі нетерпимості до проявів злочинної поведінки, формують свідомість громадського обов'язку й моральні якості кожного громадянина.

Вирішення питання про підстави, що виключають

злочинність діяння, і тим самим кримінальну відповідальність, тісно пов'язане з самою підставою такої відповідальності. Відповідно до частини 1 статті 2 Кримінального Кодексу України "... підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом" [2].

Інколи до обставин, що виключають злочинність діяння, відносять непереборну силу, казус, помилку суб'єкта, неправомірну поведінку потерпілого. На думку Ю.В. Бауліна, у цих випадках відсутня об'єктивна або суб'єктивна сторона злочину, а оскільки один з елементів складу злочину відсутній, то виключається кримінальна відповідальність особи. Він вважає, що при виділенні кола обставин, що виключають злочинність діяння, слід керуватися не лише відсутністю одного зі структурних елементів складу злочину, а й тим, що це такі вольові й свідомі вчинки людини, які за своїм соціально-політичним змістом і юридичною характеристикою свідчили б про відсутність злочину загалом. [4].

Як відомо, злочини, як і інші правопорушення, характеризуються тісним зв'язком суспільної небезпеки й протиправності діяння. Суспільна небезпека є соці-